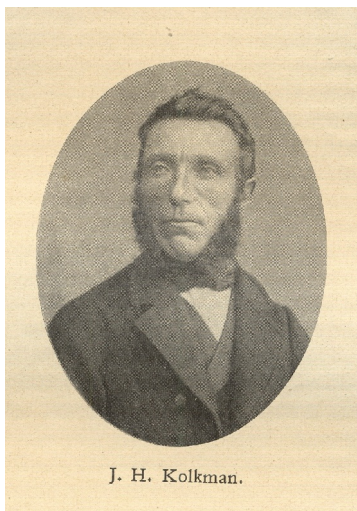

Hendrik Willem Heuvel (1864-1926) was een bekend streekschrijver die zich voornamelijk heeft beziggehouden met het dagelijks leven in de Achterhoek. Het bestaan van een nog steeds actieve Hendrik Willem Heuvel Stichting kenmerkt zijn belangrijkheid. In de jaren dat hij hoofd van de school te Gelselaar was leerde hij Jan Harmen Kolkman kennen. Hij schreef over hem twee artikelen in *Vragen van den Dag*, jaargang 1925. In 1928 zijn die opgenomen in het boek *Uit den Achterhoek, schetsen van land en volk*, Deventer 1928. Onderstaande tekst is daaruit gescand en omgezet in een tekstbestand

EEN AANTREKKELIJK TYPE VAN ACHTERHOEKSCH VROOMHEID

I.

Met gevoelens van dankbare vereering en toegenegenheid schrijf ik zijn naam. In mijn leven heb ik tal van mensen ontmoet, van wie ik veel hield of die ik bewonderde, maar een man als Jan Harmen Kolkman heb ik geen ander gekend. Wanneer er sprake is van een waarachtig christen, dan denk ik allereerst aan hem. Op hem waren zoo ten volle van toepassing de woorden, die prof. H. Bavink eens schreef: "Omdat hij christen is, is hij mensch in vollen, waarachtigen zin. Hij heeft de bloemen lief, die er groeien aan zijn voet, en bewondert de sterren, die er fonkelen boven zijn hoofd. Hij veracht de kunst niet, die hem een kostelijke gave Gods is, en hij smaakt niet op de wetenschap, die hem een gift is van den Vader der lichten. Hij doet goede werken, eer hij er aan denkt, en draagt vruchten, voordat hij het weet. Hij is een bloem gelijk, die onbewust haar liefelijken geur rondom zich verspreidt. En wijl het leven hem Christus is, is hem straks het sterven gewin."

In het jaar 1890, toen ik schoolmeester werd in zijn dorpje Gelselaar, had ik nog niet lang geleden Piersons "Oudere tijdgenooten" gelezen. De liefdevolle schildering der mannen van het Réveil had mij zoo getroffen, dat ik er mij telkens weer in verdiepte. Dat boekje vol piëteit is een weldoener van mijn leven geweest. Het leerde mij ook, menschen als Kolkman te verstaan en te waardeeren.

Vóór dien tijd was ik nooit met Gereformeerden - Afscheidenen zei men gewoonlijk - in aanraking geweest. In het ouderwetsch bijbelsch of wil men "Evangelisch" milieu, waarin ik opgevoed was, stonden ze niet al te gunstig aangeschreven. In Gelselaar leerde ik ze wat nader kennen. We hadden drie burenen, 101 "het kleine kerkje" waren, waaronder ook Kolkman, en op den duur kwamen we nog met verschillende anderen in aanraking. Ondanks het feit, dat ze met plannen voor een school met den Bijbel omgingen, wat me destijds erg grieft en hinderde, voelde ik al meer achting en genegenheid voor die menschen. Ze onderscheidden zich door een zekere ontwikkeling en beschaving. Ze waren doorgaans ingetogener in hun leven en schuwden de wereldsche vermaken. Wel waren ze verre van vlekkeloos, maar ze stelden zich onder de tucht der goddelijke wetten. Jegens mij waren ze immer vriendelijk en welwillend. Maar de oude Kolkman, mijn buurman, was mij toch van allen het liefst.

Van afkomst was hij een raszuivere Achterhoeker. Zijn vader Engbert Kolkman - Ebbe-eum in de wandeling - was geboren op het boerenerf Broekhuis of Broeks. Het ligt een kwartiertje buiten het dorp, waar het wijde grazige Gelselaarsche broek begint, een echt ganzenland in die dagen. Broekhuis was een voorname oude hoeve, welks bewoners van oudsher als kerkmeester en in andere bestuursfunctiën voorkomen. 't Was een leengoed van de heerlijkheid Borculo en men bewaart er nog oude leenbrieven op perkament met aanhangend zegel van was. Het huis heet in sommige stukken een stins, d.i. een steenen gebouw, toen de meeste boerenwoningen nog leemen stulpen waren. Een hoekje grond heet er nog den "Poortengaorden" en men kan er nasporen, waar de grachten rondom geloopt hebben. Omstreeks 't jaar 1780 was de vader van Ebbe van het erva Kolkman, ook onder Gelselaar, met een Broeksdochter getrouwd en hij had vandaar den naam meegebracht.

De oudste zoon werd bezitter op Broeks en is 97 jaar oud geworden. De jongere Ebbe, geboren in 't jaar 1797, moest zijn fortuin elders zoeken. In 't jaar 1812 begint hij een handel in wortelenzaad, het z.g. Diepenheimsche wortelen zaad, dat in den omtrek van het stedeke en ook onder Gelselaar veel geteeld werd. Allens verkocht hij ook andere "hofzaden" en strekte zijn voorjaarsreizen immer te voet, al verder uit. Eerst was de zaak niet bijzonder winstgevend. De menschen op het platteland waren meest arm in die 102 dagen en het geld was "betuun" (schaarsch). Als men aan Ebbe wel eens vroeg, of hij braaf wat verdiende, placht hij te zeggen: "Och, zoo'n snijdersloontje.;" en een kleermaker had destijds een schelling en den kost. Hij woonde toen nog op Broekhuis. Op de deur der antieke schuur met overstekend dak - naar Twentsche wijze - zag ik nog een aandenken, dat Ebbe Kolkman daar achtergelaten had. Aan den binnenkant op de planken, had hij met zijn zakmes een inschrift gekorven: "Het jaar 1816 was zoo nat, als niemand heugt; het jaar 1819 was zoo droog, dat bijna niemand. . . (verder onleesbaar). Den 17 Juni 1816 zou de wereld vergaan, maar dat was mis." Die laatste zinsnede verraadt den schalk, die hij altijd bleef.

Behalve in tuinzaden handelde hij ook in bloedzuigers en reisde de dokters langs, om die ten verkoop aan te bieden. Hij droeg ze mee in een groote kruik met warm water, waarin ze in fleschjes bewaard werden. Vele luidjes in Gelselaar en omgeving, soms op verren afstand, zochten naar die grauwe wormen. Ze gingen met bloote beenen in de slooten - vooral pas gegravene - en maakten het water door slaan troebel. Dan kwamen bloedzuigers boven en men kon ze zoo grijpen; of ze hechtten zich aan de beenen vast en de vanger moest ze afrukken. Zoo verdienden de menschen soms een aardigen duit met dat "eggels" vangen. Maar het liep ook wel eens op teleurstelling uit. Zoo kwam er eens een man uit Hengevelde geloopen, twee uren ver; hij had een heele flesch vol bloedzuigers en verheugde zich al bij voorbaat op de 6 cent per stuk, die hij er voor krijgen zou. Maar helaas, het waren de echte niet; zijn eggels waren zwart en ze moesten grijs wezen.

De beesten werden bewaard in een kelder in water, met plaggen, enz. omgeven, totdat de koopman er mee op reis ging.

Een derde handelsartikel van Ebbe Kolkman waren kalverlebben of magen voor het maken van stremsel, dat de kaasboeren in Holland noodig hadden. Hij kocht die lebben op tot ver over de Duitsche grenzen, in Munsterland en Hannover. Zijn zoon, als aankomend jongeling, reisde daar later ook en die was eens
103 bedrogen door een opkoper, die hem lebmagen van kalveren, welke met zoetemelk waren opgevoerd, in handen stopte. Later ontmoette Ebbe-oom den bedrieger en drukte hem een schelling in de hand, zeggende: "Ik ben u nog wat schuldig." "Neen," zei de man, "niemendal," maar Kolkman antwoordde: "Je hebt mijn zoon een goeie les gegeven: je hebt hem handelen geleerd."

Omstreeks 1830 trad Kolkman in het huwelijk. Hij woonde de eerste jaren in een huisje aan het kerkhof te Gelselaar. Zijn vrouw was van de Vruchte, in Dijkhoek aan de andere zijde van Borculo. Mijn vriend vertelde wel eens, dat hij als kind bij 't bezoeken aan zijn moeders ouderhuis zich altijd zoo voelde aangetrokken door de Schoolte, een meertje in de nabijheid, waarop hij wel eens met een bootje had gevaren.

Jan Harmen Kolkman was geboren in 1832. Na een paar jaren kwam er nog een zusje, die wij als Witmans Dieke-meuje gekend hebben. In die dagen, toen de kinderen klein waren, begon in de Nederlandsch-Hervormde kerk, een beweging, die tot de Afscheiding van 1834 heeft geleid.

Een ernstige stemming vervulde vele gemoederen. Allerlei omstandigheden hadden die gewekt: de armoede na den Franschen tijd, verergerd door misgewas en hagelslag in 1816, overstromingen in 1825; verder ziekten in 1826, de oorlog met België in 1830 en de gevreesde Aziatische cholera, die in 1832 en '33 zooveel offers eischte in Europa. Het waren voor velen krachtige roepstemmen Gods, die aanmaanden tot bekeering. Zoo werd de bodem bereid, voor het zaad, dat eenige ernstige mannen zouden uitstrooien. Terug naar het zuivere Calvinisme der 17e eeuw, was de leus.

Vooraf was het de geest van den dichter Willem Bilderdijk, die een krachtige strooming aanbliet in de troebele stilstaande wateren van het uitgeleefde Rationalisme. Reeds in 1815 had hij "een klein gezelschap van gemoedelijke Christenen" opgericht, dat telkens bijeenkwam ter bespreking van Bijbel, land- en kerkgeschiedenis. Op dit voorbeeld werden ook in andere plaatsen zulke conventikelen gehouden, waarin
104 z.g. "oefenaars" optraden. De beroemdste onder deze niet geordende predikers waren I. da Costa, Bilderdijk's vurige discipel, en A. Capadose, mede een bekeerde Israëëliet. Bilderdijk's geest werkte als een ferment en het gistte voort, al dieper en verder.

Ook het Zwitsersche Reveil deed zijn invloed in ons land gevoelen. In 't jaar 1810 hadden vrome studenten te Genève een "Gezelschap van vrienden" gesticht. Wilcox, een eenvoudig koopman uit Engeland en Methodist uit de school van Whitefield, hield daar bidstonden en legde de schriften uit. Robert Haldane, een Schotsch opwekkingsprediker, las in dezen kring den brief aan de Romeinen. Mede d' Aubigné, als jong student, werd door dezen indrukwekkenden man, die nog een poederpruik droeg, tot erkenning van de leer der erfzonde gebracht. Als hofprediker te Brussel voor Koning Willem I (1823-1830) werd Mede d'Aubigné de geestelijke vader van Groen van Prinsterer, die er gezantschapssecretaris was.

De held van het Zwitsersche Reveil was Caesar Malan, die in 1820 in zijn tuin te Genève, de "Getuigeniskapel" stichtte. Hij kwam dikwijls in ons land en zijn Sionsliederen waren op de bijeenkomsten der vromen geliefde zangen.

In welken vorm het Reveil in het kleine nederige dorpje Gelselaar heeft gewerkt, hoe gaarne zouden wij het weten. Ebbe Kolkman zal er op zijn handelsreizen van gehoord hebben en met de vromen in verbinding gekomen zijn. Zijn zoon vertelde wel eens, dat Capadose ook in Gelselaar geoefend had, maar of dat al vóór 1834 is geweest, hebben wij niet vernomen. Ook hier zullen de vromen in stilte bijeengekomen zijn om te luisteren naar den voorganger en te zamen in gebed den drieëenigen God te zoeken.

Als eerste vrucht van het Reveil begon in 1834 de Afscheiding uit de Ned. Hervormde kerk. Het ging vooral over de volgende punten: Het leerstuk van Gods vrije genade (de praedestinatie); de godheid van Christus en de voldoening door zijn kruisdood; de herstelling der kerkelijke tucht; de Evangelische gezangen, in 1805 ingevoerd, die niet alle op den grondslag der oude belijdenis stonden, en de Synodale
105 regeling, door Koning Willem I in 1816 ingevoerd. Op 13 Oct. 1834 teekende Ds. H. Cock van Ulrum, die door het Classicaal Bestuur was geschorst, na vergeefsch beroep op Synode en Koning, de akte van afscheiding van "de valsche kerk". Kort daarop werden Ds. H. P. Scholte van Doeveren (1 Dec. 1834) en Ds. Gezelle Meerburg te Almkerk (24 Oct. 1835) afgezet. Weldra volgden Ds. A. Brummelkamp te Hattem en Ds. H. J. Buddingh te Goes, "de vader der Zeeuwsche separatie".

Deze mannen waren de "voortrekkers", die moedig de kerk der vaderen verlieten, om God naar hun overtuiging te dienen. Onze vriend Kolkman heeft de meeste hunner persoonlijk gekend en hij vertelde zoo gaarne van de gebeurtenissen dier dagen. Het waren de groote herinneringen zijner jeugd en tot die heldenfiguren zag hij bewonderend op. Daarom zullen wij er hier een en ander van ver halen.

Hoeveel smaad en hoon hebben de „nieuwlichters" niet moeten verduren. Zelfs vervolging werd hun niet gespaard. Wel was dit alles pijnlijk, maar toch heilzaam voor de nieuwe beweging. Immers het staalt en het loutert, het zuivert uit wat niet echt is en vereenigt de lotgenooten in innige broederschap.

Op grond van art. 291-294 van den Code Pénal werden alle bijeenkomsten van meer dan twintig uiteengejaagd en de deelnemers gestraft met boete of gevangenis. De Cock verlustigde zich in de gevangenis met psalmen zingen en lezen in Calvijs Institutie, Knox' leven, Koelman, Brakel e. a. Ds. Ledebouer bracht bijna 20 maanden in den kerker door, omdat hij weigerde de boeten te betalen. Scholte, opgesloten in een hok van 9 bij 7 voet, sprak nog door de tralies tot de bezoekers van Gods goedertierenheid.

De geldboeten en proceskosten brachten menig schamel gezin schier tot den bedelstaf. Als iemand niet betalen kon, werd zijn inboedel publiek verkocht, soms wel op Zondag, dat die gehate "fijnen" het niet weer konden koopen.

106 En dan de inkwartieringen! Afgescheiden gezinnen kregen soldaten in huis, die vaak ruwen onbeschoft waren. Dronken lanciers lagen bij het haardvuur, terwijl de kinderen des huizes verkleumden. Tal van onechtelijke kinderen zijn door militairen verwekt. Ds. De Cock kreeg 12 soldaten in zijn woning, die zijn boeken en papieren verbeurd verklaarden, den wijn uit de kelders haalden, vloekten als ze 's middags spek kregen en hem zelfs niet vergunden luide te bidden. De geringe vergoeding werd slordig, na maanden reclameerens, uitbetaald. Velen leden gebrek en verarmden.

Uit het liberale kamp verhief zich geen enkele stem om voor die arme Afgescheidenen op te komen, behalve die van Ds. C. E. van Koetsveld, den schrijver der Pastorie van Mastland. Mr. A. M. C. van Hall en Mr. G. Groen van Prinsterer, twee orthodoxe heeren, namen het voor de vervolgd en Ds. Hofstede de Groot poogde te bemiddelen, maar vergeefs. Eere aan Koning Willem II, die in 1840, kort na zijn troonsbestijging, zijn ambtenaren liet aanschrijven, dat hij niet wilde, dat zijn krijgsmacht zou gebruikt worden, om de Christelijk Afgescheidenen te vervolgen.

De uitgetreden predikanten riepen nu door het heele land tot de afscheiding op. Brummelkamp en Van Raalte hadden Gelderland en Overijsel tot hun arbeidsveld gekozen.

Van Raalte was als student te Leiden in 't cholerajaar 1832 bekeerd. Op 2 Maart 1836 werd hij tot de bediening der afgescheiden gemeente van Genemuiden en Mastenbroek geordend en in dezelfde vergadering liet hij zijn huwelijk inzegenen. Pas wararen de jonggehuwden in de pastorie te Mastenbroek aangekomen, of ze kregen een troep dragonders in kwartier. Twaalf manschappen vergezelden hem overal, zoo dat hij niet kon preeken. Nadat de eersten vertrokken waren, kregen ze weldra vier der ruwsten terug, van wier baldadigheid het jonge vrouwtje veel te lijden had.

107 Van Raalte was een vurig man. Op zijn paardje reisde hij vlug door Overijsel en den Achterhoek. Op 13 Nov. 1836 preekte hij in Ommen. 't Volk had den geheelen dag al geschoold en 's avonds dreigde het gemeen voor het huis met geweld en moord. Met keien en vuil nagegooid, ontkwamen de broeders door een achterdeur. 's Maandags preekte Van Raalte tweemaal in Heemse en 's avonds in Ane en des Dinsdagavonds in Gramsbergen. 's Woensdags sprak hij in Dedemsvaart in een stal, waar het gepeupel, na ramen en deur van 't vergaderlokaal te hebben stukgeslagen, met stokken, messen en bijlen naar binnen drong. De aanvoerder, misschien bevreesd voor de gevolgen, werd ten slotte Van Raalte's beschermer.

Alsof er niets gebeurd was, preekte hij des Donderdags in Den Ham en bediende er het heilig avondmaal. Daar kwam de burgemeester met een bende volk, joeg de vergaderden uiteen en voerde Van Raalte gevankelijk naar Ommen, waar het volk hem tweemaal te lijf wilde. Gewond en afgemat werd hij met een verlopen boef in een smerig hok opgesloten. Des Vrijdags brachten twee agenten hem, vergezeld door een hoop gewapend volk, naar Deventer, te voet, zeven uren ver. Daar zat hij een tijdlang gevangen. Gelijkt deze veelbewogen week niet een bladzijde uit het leven van den heidenapostel Paulus?

J. H. Kolkman vertelde mij, hoe Ds. Van Raalte wel eens bij Witman kwam preeken, toen hij nog een kleine jongen was. Op het paard van een boer was hij van Ommen, waar hij destijds predikant was, naar Gelselaar komen rijden. "Jongens," zei hij tegen hem en zijn kameraad Jan Welmers, "mijn paard moet klaver hebben," en de beide kornuiten zochten in den omtrek naar het groen voer, dat destijds nog weinig verbouwd werd.

Ook Brummelkamp kwam meermalen in Gelselaar. Hij was een zwager van Van Raalte en van Van Velzen. Het drietal was gehuwd met de zusters De Moen uit Leiden. In het mooie boek van Ds. J. C. Rullmann, "Een nagel in de heilige plaats" (1912) wordt aan Brummelkamp's echtgenoot de volgende passage gewijd:

108 "Ze was een knappe vrouw met een mutsje op het hoofd. Als Brummelkamp, dagen en weken van huis, om van wege de vervolging bij nacht en ontijd te preeken en op zijn lange tochten te paard of met de sjees over de mulle Geldersche zandwegen zwierf, gedurig in gevaar, om in de sloot te raken, dan zat op de Waburg bij Hattem zijn vrouw bezorgd naar den Gaadsberg te turen, of het oude paard met de sjees nog niet aankwam in het verschiep. Zij was dan alleen thuis met haar jeugdige kroost en haar twee dienstmeisjes, die, als zij soms moedeloos werd, haar opbeurden en sterkten uit Gods woord. En als zij vreesde, ten gevolge van de herhaalde beboetingen, het loon niet te kunnen betalen, dan stelden ze haar gerust: "We willen ook

wel zonder loon bij u blijven." Tweemaal hadden ze tien soldaten in kwartier, maar door haar vriendelijke bruine oogen verteederd, pleegden ze niet de minste baldadigheid, maar beschermden haar zelfs tegen het opgehitst gepeupel.

Haar jongste zuster, de echtgenoot van Ds. Van Velzen, heeft de afscheiding niet lang overleefd. Door de angsten om haar man, als hij dagenlang afwezig was, door den schrik, toen ze te Wolvega met steenen en ander tuig werden gegooid en in Heerenveen het paard door het geschreeuw en gooien van het volk haast met het rijtuig op hol ging, begon ze te sukkelen en kwijnende weg aan de tering. Ze ontsliep met de woorden: "Ik hoor het halleluja der engelen!" Deze vrouwen waren de martelaressen der afscheiding.

En nu gaan we naar Witman in Gelselaar, als Brummelkamp of Van Raalte daar spreken. Daar zit een kleine schare in de eenvoudige boerenkeuken of in de hoekkamer er naast. Rein Breuker hield ook een herberg en op uitgaansavonden zat er het jongvolk bijeen, al vrijende onder een glaasje. Nu is daar het kleine kuddeke van meest geringe lieden uit Gelselaar en Geesteren, die heilbegeerig luisteren naar den vurigen spreker. Het gaat om groote, geweldige dingen: om eeuwig heil of eeuwige rampzaligheid. Wat is het tijdelijke leven? Een vluchtige schaduw, anders niet. En achter de wereld der vergankelijke dingen hooren zij immers het ontzaglijk gebruis van den oceaan der eeuwigheid. Ernstige menschen zijn het, die daar neerzitten. De donkere partijen hebben de overhand in hun ziel; de rouw over eigen zonde, slagschaduw van het leed en de boosheid van anderen. Sommige zijn hartstochtelijke naturen, die kampen met hun zondige driften als met demonische machten. Zij kennen den duivel van aangezicht tot aangezicht en grijnzend zien zij den vreeselijken dood op zich afkomen. Maar zooals de drenkeling in de
109 branding aan de rots, zoo klemmen zij zich vast aan de oude dogma's der vaderen, om te redden hun kostelijke ziel. De oppervlakkige omgeving lacht hen uit, maar zij beteekenen veel meer dan die anderen.

De eerste kerkeradsvergadering, waarin de nieuwe gemeente werd geconstitueerd, is gehouden te Gelselaar bij Witman op 4 October 1839. Na het zingen van Ps. 25 : 2 werd ze met gebed geopend door den ouderling J. G. H. Hoffmann. Deze was stellig de meest ontwikkelde van het gezelschap. Hij woonde te Lochem op de villa Java en had er een fabriek. Tevens was hij agent van de Handel-Maatschappij. In die fabriek werd ook vaak kerk en vergadering gehouden. Tot president der gemeente Lochem-Geesteren-Gelselaar werd gekozen D. Meengs en tot secretaris Hoffmann. Men bepaalde voorts, dat er elke maand kerkeradsvergadering zou zijn, op den laatsten Maandag 's namiddags om 4 uur beurtelings in één der plaatsen. Tot onderwijzer in den godsdienst voor de kinderen werd benoemd Jan Meengs. Deze had in Geesteren met nog iemand een kleine weverij, waarvoor zijn broer Antonie de kammen maakte. 't Waren knappe, fatsoenlijke menschen, die Meengs. Later, omstreeks 1850 zijn ze naar Amerika vertrokken. Ouderlingen werden Rein Breuker en Hoffmann en diakenen J. Meengs en G. J. Henseler.

Op de vergadering van 25 Nov. 1839 werd geklaagd, dat in Gelselaar sommigen nalatig waren in het bezoeken der godsdienstoefeningen op Woensdagavond.

De vergadering van 3 Jan. 1840 werd geopend met het zingen van Ps. 72 :6 en 7. Vooral dat 7de vers drukte zoo goed hun stemming uit:

"Nooddruftigen zal hij verschoonen;
Aan armen uit gena
Zijn hulpe ter verlossing toonen;
Hij slaat hun zielen ga,
Als hen geweld en list bestrijden,
Al gaat het nog zoo hoog;
Hun bloed, hun tranen en hun lijden
Zijn dierbaar in Zijn oog".

110 Ja, zoo was het: Eén was er, die hen kende en liefhad, omdat ze zooveel smaad leden om Zijntwil. Ze voelden Zijn nabijheid in 't avondduister, bij het flauwe schijnsel van het koperen olielampje in dit nederig vertrek.

Hoffmann en Meengs gaven nu verslag van de Classicale vergadering te Apeldoorn, die Hoffmann gepresideerd had. Daar was beroepen tot herder en leeraar voor de heele Classis, P. de Witt, die het beroep had aangenomen. Hij zou een tractement genieten van f 550,- met woning, waartoe Apeldoorn f 250,-, Beekbergen f 100,-, Twello en Voorst f 70,-, Geesteren f 60 zou bijdragen, enz. De gemeente, waar de preekbeurt zou wezen, was verplicht den voorganger af te halen met paard en rijtuig. Deze bepaling werd door de luidjes nog al bezwarend gevonden. Apeldoorn was 8 uur gaans; de heele Zaterdag zou er mee gemoeid zijn, als men den leeraar moest halen. Daarom zullen E. Kolkman en J. Meengs naar Rijssen gaan - te voet, op klompjes wellicht - om te onderzoeken, of de leeraar van die plaats niet op zekere tijden in Geesteren kon preeken en of men zich bij die gemeente kon aansluiten. De poging is geslaagd.

De 7de Algem. Vergadering (op 1 Jan. 1841) werd geopend met gebed door Ds. Wildeboer van Rijssen, die ook herder en leeraar voor Lochem-Geesteren-Gelselaar was. Er werd gesproken over het aanschaffen van banken voor de openbare godsdienstoefeningen. Derk Smeengs stelt voor, dat die in het vervolg te zijnen huize kosteloos in plaats van tegen betaling kunnen geschieden. Wie begeert iets tot verkwikking te genieten, zal voor een kom koffie 5 cent en voor een boterham ook een stuiver betalen. De verblijfkosten voor den leeraar zullen f 1,25 bedragen. Voor den onderwijzer in den godsdienst werd f 50,- bestemd. Later, toen Ds. Wildeboer de kinderen in Lochem onderwees, werd het op f 25,- gebracht.

Welk een huiselijk karakter hadden die samenkomsten ten huize van D. Meengs. De verre broeders gebruikten een boterham met koffie om zich wat te verkwikken na de lange voetreis. Tot de eerste gemeente
111 behoorden ook Hendrikus te Roller uit Borculo, Jan Tammink uit Neede en zelfs een echtpaar uit Kotten achter Winterswijk, Aleide ten Raa en Evert de Roos (van de Steeg gekomen)

Ds. Wildeboer vertrok in 't laatst van 1841 naar Groningerland. Lochem-Geesteren-Gelselaar besloten dadelijk een predikant te beroepen en een pastorie aan te besteden. Ze beriepen op 1 Jan. 1842 Ds. A. Brummelkamp. Die van Holten en Rijssen, alsmede die van Winterswijk en Aalten zullen wegens de groote afstanden een eigen voorganger gekozen hebben.

Op de vergadering van 16 Sept. 1842 te Lochem klaagde de voorganger Hoffmann over de algemeene flauwheid. Ook werd gesproken over het godsdienstonderwijs der kinderen te Lochem. De 25 gulden die J. Meengs daarvan hebben moest, vond men te bezwarend en voor hem was de afstand des winters ook moeilijk. Daarom vroeg men, of broeder Hoffmann het niet kosteloos zou willen doen. Zijn antwoord was, dat hij, "ofschoon reeds vele werkzaamheden in de gemeente hebbend, toch geen vrijheid vond, om het te weigeren, daar het zijn lust en leven was zijn krachten in den dienst des Heeren te besteden." Zulk een man was er tien waard en het was zijn vurige geest, die bij de algemeene flauwheid het scheepken voor zinken bewaarde.

In Nov. 1842 werd op de vergadering in Lochem gevraagd, met welk doel men in Geesteren een wekelijksch biduur hield. J. Meengs antwoordde, "dat het was, om den Heere te smeeken een weg te openen, dat zij weer een leeraar in hun midden mochten hebben." Daar de leeraar J. Bolks van Hellendoorn wegens huiselijke omstandigheden niet kan komen, wilde J. Meengs aan Ds. Van Raalte te Ommen schrijven of met hem spreken - men ging daar destijds zonder veel bedenk te voet heen - of die met de aanstaande feestdagen (Kerstmis) niet zou kunnen komen. Bij de andere godsdienstoefeningen was natuurlijk een ouderling voorganger.

Dit was de laatste maal, dat de broeders van Geesteren-Gelselaar met die van Lochem samen vergaderden. Er waren "ergernissen in de gemeente" gerezen, over 't betalen der rente van opgenomen
112 kapitaal voor een pastorie te Lochem. Die van Geesteren-Gelselaar hadden zich afgescheiden. Ze kregen weldra een eigen predikant, Ds. Evers, die in een kerkje vóór op den Geesterschen Esch preekte. Later is een grooter bedehuis in het dorp gesticht.

Lochem zette het werk onder leiding van Hoffmann alleen voort. Op een later voorstel van Geesteren-Gelselaar (April 1847), dat Lochem zich wegens het kleine getal leden bij hen zou aansluiten, wilde men niet ingaan. Men zou echter verzoeken, of Geesteren zijn leeraar elke maand eens wou afstaan. Anders zal men Ds. Wildebeest van Varsseveld, Ds. Breukelaar van Aalten, Ds. Sch... ? van Holten en Ds. Evers van Geesteren uitnodigen den maandelijkschen dienst tegen 3 gulden voor elken Zondag te verrichten.

Zoo eindigt dit eerste notulenboek. We deelen er nog enkele bijzonderheden uit mee, die het meer intieme leven der gemeente kenschetsen .

In de vergadering van 28 Maart 1840 werd meegedeeld, dat de smid Vrieleman te Gelselaar op zijn verzoek had ontvangen van Ds. A. Brummelkamp f 24,75, van Ds. H. P. Scholte bij Ds. Wildeboer te Rijssen f 65,-, van de gemeente f 10,25, samen f 100,-. Nog werd over eenige verkeerdheden van Vrieleman gesproken. Hij bleek op den duur niet al te best in "geloof en wandel". Later hielp men nog eens door een algemeene collecte in de gemeente een broeder in den Wildenborch, die f 25,- in zijn huis wilde opnemen, uit geldverlegenheid. Daarin was iets van de broederschap der eerste Christenen.

De Synode der Chr. Gereformeerde Gemeenten had een Dank-, Vast- en Bededag uitgeschreven op 30 Nov. 1842. Nu was de vraag: Hoe moeten de afgescheiden knechten en meiden, die "in de wereld" dienstbaar zijn, met dat vasten en werken aan "? Die, "wereld" was natuurlijk de Ned. Herv. Kerk, de "Baälskerke" zooals men wel zei. Men ried aan, "het vasten zoo nauw mogelijk te houden, zoover dit met den welstand van het lichaam bestaanbaar was en verder hun meesters verzoeken van dienstwerk ontslagen
113 te zijn; werd dit geweigerd, dan kwam de overtreding voor rekening van die harde meesters."

In Lochem was in 1843 een diaken, die onbetamelijke verkeerding zou hebben met een getrouwde vrouw, die in een kamer van hem woonde. Verder had hij een zuster der gemeente niet alleen voor "verdoemde beest" gescholden, maar erger, haar zulk een slag op het hoofd gegeven, dat haar aangezicht was opgezwollen; daarna was hij naar Geesteren gegaan tot bijwoning eener godsdienstoefening onder 't gehoor van Ds. Bolks. Hij werd uit zijn ambt ontzet en ernstig vermaand.

Zoo was er telkens wat. Op de vergadering van 11 Oct. 1841 reikte broeder Hassink de hand der verzoening aan broeder Hoffmann. Dan weer waren er klachten over 't schenden van den Sabbath, het verzuimen der godsdienstoefening, enz. Men had veel met elkander te stellen, maar broeder Hoffmann vermaande, dat men bij 't ontdekken van fouten en verkeerdheden die "met den geest der zachtmoedigheid onder het oog zou brengen." Men zei wel eens, dat hij niet altijd de gewilde man was, maar voor ons is toch iets heel sympathieks in dien Hoffmann.

Dit was de kring, waarin onze vriend opgroeide, zoo was de atmosfeer, waarin hij ademde. 't Was het gestreng Calvinisme der 17e eeuw, maar verzacht door Achterhoekschen volksaard. Ds. J. van der Sluis te Varsseveld schreef een merkwaardig boekje, "t Independentisme in de Graafschap van Gelderland" (1905), dat ons zeer juist toeschijnt.

Hij vindt hier de denkbeelden der "Pelgrimvaders", die met het schip de Meibloem in 1620 naar Amerika

togen en daar de kolonie Plymouth hebben gesticht. 't Is de geest van John Robinson, de leider, die een fijn denker en teer geloovige was. Elke gemeente mag alleen bestaan uit uitverkorenen en zoo mag de een niet over den ander, maar alleen met den ander regeeren. Daarop berust de regeermacht der gemeentevergadering, die immers geen schare van onmondigen, maar een koninklijk priesterschap is. Alleen de uitingen van het godsdienstig leven, die uit de behoeften van het oogenblik zijn geboren, zijn echt.

114 Daarom geen bindende geloofsbelijdenis, geen formuliergebeden, geen vaste bede- en dankdagen.

De man, die het meest in den Achterhoek gewerkt heeft, Ds. Brummelkamp, de latere hoogleeraar in Kampen, was van deze gevoelens en hij toonde levenslang de blijdschap des geloofs, die de vrijheid liefheeft. Hij had die verkregen vooral in den omgang met den individualist da Costa, die zich niet wilde onderwerpen aan de belijdenis der kerk, maar alleen aan de Schrift. Da Costa's krachtige geest had hem gelaafd, erkende hij. 't Was de geest van het Reveil, dat een onkerkelijk, anti-confessioneel, individueel-methodistisch karakter droeg. Zoo was hij de man van het "niet-binden" en stemde hij in 1840 te Amsterdam tegen het aanvaarden der Dordtsche kerkenordering.

Wel werd dit Independentisme op de Synode te Zwolle in 1854 overwonnen, maar het bleef nawerken in de Graafschap. Daar was over 't algemeen een vrije, milde geest, die geloofde, dat de wind van den Heiligen Geest waait, waarheen hij wil. De oude Jan Welmers, zwager van mijn vriend Kolkman, hield zooveel van Spurgeon en las, als er een vacature was en hij als ouderling moest voorgaan, gaarne een preek van den beroemden kanselredenaar, hoewel kenners hem niet zuiver Gereformeerd vonden. En Kolkman las als voorganger weleens een preek van de Witt Talmage, die door de keurmeesters ook te licht bevonden werd.

Reeds als kleine jongen woonde Kolkman de huiselijke godsdienstoefeningen der Afscheidenen bij. In zijn vroegste kinderjaren was het daarbij niet altijd even rustig. Buiten stond het volk, dat zoo'n hekel aan die fijnen had, samengeschoold en ze zongen spotliedjes, b.v. op zekeren oefenaar uit Rijssen, die Otto heette en waarvan men een deuntje van "Otte-pastoor" had. Eenmaal werden er ruiten ingegooid bij Witman. Ook kwam de veldwachter wel eens kijken, of er wellicht meer dan 20 personen bijeen waren, want dan was het een samenscholing volgens den Code Pénal. Dat was vóór 1841.

115 Velerlei sprekers had hij daar bij Witman gehoord of elders, want ze liepen er naar, uren in den omtrek. Een tochtje naar Holten of Rijssen, naar Winterswijk of Aalten, heelemaal per apostel paarden, telde men niets.

Kolkman had ook Ds. H. J. Buddingh gekend, den vader der Zeeuwsche afscheiding, die zich evenwel niet bij de Gereformeerden aansloot, maar geheel zijn eigen weg ging. Van dien zonderlingen man met zijn mystieken aanleg heeft ons Dr. J.H. Gunning J.Hz. een mooie levensgeschiedenis geschonken. In den zomer van 1844 was Buddingh beroepen bij de afgescheiden gemeente te Holten en hij schreef daarvan: "Zondag heb ik er driemaal en voor 14 dagen ook in de week tweemaal dienst gedaan". Hij is er echter niet gekomen, maar bleef zwerven, tot hij in 1848 naar Amerika vertrok.

Kolkman herinnerde zich van dien Buddingh nog het volgende. In de bijeenkomst was ook de Gelselaarsche smid Vrieleman, wien het al te goed was aan te zien, welk ambacht hij uitoefende. Buddingh, die heel vrijmoedig was in het aanspreken der menschen, zei tot hem: "Manneke, wanneer het er van binnen even zwart uitziet als van buiten, is het slecht met je gesteld."

Ook J. de Liefde, die van 1839 tot 1845 Doopsgezind predikant te Zutphen was geweest en toen reeds bij de vromen in den omtrek geliefd was, kwam er wel eens. Hij is de dichter van Gez. 194: "Van U zijn alle dingen" en van het heimweelied „O daar te zijn, waar nimmer tranen vloeien". Eens preekte Buddingh des voormiddags en zat De Liefde, die des namiddags zou optreden, onder het gehoor van zijn ambtsbroeder. Met duisteren blik en hoofdschuddende zat hij daar, want Buddingh week in zijn laatste jaren van de rechtzinnige belijdenis af en des namiddags trad De Liefde ernstig en beslist tegen de dwaalleeringen op.

De oude Engbert Kolkman of Ebbe-eum is in 1874 gestorven. 77 jaar oud. Naar het oordeel van sommigen was hij een drijver. Zoo vertelde men, dat hij eens een paar zingende bruiloftsnoodigers tegenkomende, had gezegd: "Jongens, jongens, dat gaat zoo naar de helle." Of dat gezegde tegen die
116 jongelui, opgewonden door de borreltjes, die ze in elk huis kregen, niet was, wat men noemt: "paarlen voor de zwijnen werpen," kan gevraagd worden. Maar verder mag men zulke menschen toch geen drijvers schelden, als zij de anderen waarschuwen voor het eeuwig verderf. Zij doen het niet voor hun genoegen en oogsten er doorgaans weinig dank van, maar ze achten zich verplicht, het is hun door God opgelegd.

Bij de lieden, die "aan den nauwen kant" waren, was Ebbe-eum een gaarn geziene gast, als hij op zijn negotietochten bij hen overnachtte. Zoo vertelde mij een oude boer uit de herinneringen zijner jeugd, hoe de oude Kolkman bij hem aan tafel gebeden had, luidop en aanvangende met de aanspraak, "Eenig en drie-éénig God." Een burgerman uit Borculo zei eens: "We waren altijd blij, als Ebbe-eum kwam. Hij kon zoo aardig praten en had allerlei grappen. Zoo gaf hij ons kinderen een raadsel op. "Ik heb kinderen. Het zijn geen jongens en 't zijn geen meisjes. Wat heb ik dan?" Dat leek heel moeilijk, maar was toch zoo eenvoudig: Hij had een jongen en een meisje.

De oude dokter Schey had ook aardige herinneringen. Hij vertelde o. a.: "De oude Kolkman vroeg mij eens: "Wat is het verschil tusschen uw vak en het mijne?" Het antwoord was: "Als ik slecht zaad verkoop, komt het niet op uit de aarde en dan komen de klachten, maar als een dokter een zieke verkeerd behandelt, dan gaat het geheim in de aarde en er komt geen klacht."

Toen ik Jan Harmen Kolkman leerde kennen, was hij 58 jaar oud en nog gaaf en krachtig van lichaam en jeugdig van geest. Hij was mijn buurman en daar ik mij tot den belangstellenden, minzamen man voelde aangetrokken, kwam ik er gedurig aan huis.

Hij was sinds vele jaren weduwnaar; Geertje, zijn vrouw, was een dochter van Réin Breuker op Witman en zijn eenige zuster Hendrika - door alle dorpelingen Dieke-meuje genoemd - was getrouwd met Gerrit Jan Breuker op Witman. Dit huis was heel dicht bij, midden in het boersche dorpje aan den Brink tegenover de
117 pastorie. Dieke-meuje was ook een zeldzame, beminnelijke vrouw, het type eener echte blijmoedige Christin. Ze deed mij altijd denken aan Rachel Halliday uit de Negerhut. Een andere dochter van Rein Breuker was getrouwd met Jan Welmers op de Lanever, ook een der voormannen van de Gereformeerde Gemeente. Lanevers Grade-meuje was al mede een lieve vrouw, om haar hulpvaardigheid geacht door de gansche buurt.

Jan Harmen Kolkman had van zijn beminde vrouw maar één kind, een zoon Bertus, die kort geleden was gehuwd met Leidà Esselink, uit een Gereformeerd gezin onder Geesteren. Ze had een broer, die predikant was. Bertus was een fijngebouwde jonge man met een zacht, innemend gezicht en groote, peinzende oogen. Hij was zeer begaafd en dacht veel over diepzinnige vragep. Hij is in 1894 aan de tering gestorven.

De oude Kolkman werd mij allengs een vriend, ondanks het groote verschil van denkbeelden op godsdienstig en staatkundig gebied. Hij was een vurig bewonderaar van Dr. A. Kuyper en aanhanger der anti-revolutionnaire partij. De orthodoxen in Gelselaar, Gereformeerden en Hervormden te zamen, hadden sinds eenige jaren plannen tot het stichten van een school met den Bijbel. Ook in den eersten tijd, toen ik daar als hoofd der school was gekomen, vergaderden zij eenige malen, om tot die oprichting te komen. Dat hinderde mij zeer. Het liefst wilde ik de meester zijn voor allen, en niet voor de liberalen alleen.

Op een Zaterdagmorgen ging ik naar Kolkman en klaagde hem mijn verdriet over hun pogen. "Is mijn school dan niet Christelijk?" vroeg ik. Op zijn zachte, meegaande wijze, met iets zeer hartelijks in zijn stem, dat mij goed deed, legde hij mij uit, dat ze niet anders konden, dat ze geen vrede mochten hebben met de "staatsschool", die immers neutraal was jegens het allerhoogste. En als ik hem poogde uit te leggen, dat mijn onderwijs ook godsdienstig wilde zijn, voelde ik wel, dat hij nooit genoeg kon hebben aan dit
118 "Christendom boven geloofsverdeeldheid". Eerst in 1902 - ruim 11 jaren later - toen wij niet meer in Gelselaar waren, is de school met den Bijbel er gekomen. We hebben er na dien Zaterdagmorgen niet meer over gesproken, maar aan onze vriendschap heeft het geen afbreuk gedaan. Hoe kon het ook anders. Hoe beslist in zijn overtuiging Kolkman ook wezen mocht, nooit zou hij iets zeggen, wat een ander uit de verte kon hinderen. Naar het uiterlijk was hij een gewoon boerenman, maar innerlijk een fijn beschaafd mensch, een echte gentleman. "Echte heeren zijn er niet veel," hoorde ik eens een eenvoudig molenaar zeggen. Jan Harmen Kolkman was een der weinige "echte heeren", die ik gekend heb. Hij had veel gelezen en veel gereisd, hij had omgegaan met menschen van allerlei rang en stand. Dat had hem gevormd tot een man van echte beschaving. Maar bovenal was het toch zijn zacht en nobel gemoed, waardoor hij zulk een schoone persoonlijkheid geworden was.

Wanneer ik mijn buurman bezocht, moest ik meestal in het woonvertrek bij de kachel komen zitten en dan liefst wat kort bij hem, want hij werd een beetje hardhoorend. Soms bleven we ook wel in de achterkeuken bij het vuur, waar 't wel wat klein was, maar gezellig. Een enkele maal zaten we in de mooie kamer, waar oude Engelsche schilderijtjes den wand versierden en men zulk een vriendelijk uitzicht had op den tuin met zijn bloemhofje. Daar teelde hij altijd van die groote violen, zijn lievelingsbloemen.

Kwam ik in den nawinter op een Zaterdagmorgen, dan wees men mij uit de schuur de trap op naar den zaadzolder, die als een kamer was ingericht en waar een kachelkje een aangename warmte verspreidde. Daar was hij bezig met het gereed maken der commissies van zijn klanten. Hij schepte nu eens uit dit zakje, dan weer uit dat zakje, alle rondom langs den wand geschaard, een beetje zaad, woog het af in een schaalteje en pakte het in, om er daarna aan een tafeltje de rekening bij te schrijven. Daar was een geur van allerlei zaden, vluchtige oliën uit wortelzaad, venkel en zoo meer, die een stemming opriep van stille hofjes, zachte lentedagen en vredig buitenleven. Daar leefde in al die aromen een verwachting van naderende lente en een
119 belofte van zomerweelden in 't verschiet. En in die hoopvolle atmosfeer luisterde ik naar zijn verhalen. Hij ging nu elke week op reis, des Maandags van huis en tegen Donderdag-, Vrijdagavond terug, soms een eindje per spoor, maar meestal te voet. Met den groenen zak op den rug stapte hij naar de huizen der klanten, de meeste ook zijn vrienden en overnachtte bij zijn geestverwanten. Des avonds in het gastvrij gezin aan den vriendelijken haard was het een heerlijk samenzijn. Na de nieuwtjes van den dag kwamen de lotgevallen van het menschenleven en dan zoo ongemerkt de ervaringen der ziel, haar hopen en gelooven, in vertrouwelijke gesprekken aan het licht. En men ging niet ter rus te, vóór men uit de Schrift het woord van den Eeuwige had beluisterd en met Hem had gesproken in vertrouwelijk gebed.

O, die reizen in den Achterhoek, hoe genoot hij er van!

In Maart begonnen de marktreizen. Met den kleedwagen reed hij naar de voorjaarsmarkten, uren in den omtrek, en stond er met zijn kraampje, om tuinzaden te verkoopen. Eerst was het weer vaak nog koud, maar als de Meimarkten gekomen waren, was het wel plezierig zoo in den bedauwd en ochtendstond bij vogelzang en in den eersten glans der morgenzon uit te rijden. Dat duurde zoo tot Sint-Jan, wanneer de voorjaarsmarkten ophielden. Van Sint-Jan tot Nieuwjaar was hij landbouwer als de andere dorpelingen.

Vele gezellige uurtjes heb ik met Kolkman gezeten aan zijn haard bij het vriendelijk schijnsel der Engelsche lamp en de behagelijke warmte der kachel. Hij had zulk een levendige belangstelling voor schier alle dingen van deze wereld, voor natuur en menschenleven, voor de bloemen en de sterren, voor de wonderen van vreemde landen en de ontdekkingen van den nieuwen tijd. Zoo gaarne vertelde hij verhalen van oude tijden, die hij van zijn vader had gehoord: van de rooftochten van Bèrndecken van Gölen (bisschop Bernard van Galen), van Zigeunerjachten in de 18de eeuw, toen dat volk hier had vertoefd, waar nog de
 120 Heidengaorden is. In zulke overleveringen had hij het grootste vermaak. Maar niet minder was zijn belangstelling voor de geschiedenis van eigen tijd. Vlijtig las hij de Standaard en de Heraut. Met welk een geestdrift vertelden we mekaar in den Transvaaloorlog het laatste nieuws. Dan kwam hij eens even hooren, of Ladysmith nog niet gevallen was of vertelde jubelend van de groote overwinningen der Boeren bij Colenso (15 Dec. 1899), aan de Tugela en zoo meer. Hoe dweeptte hij met Lion Cachets "Worstelstrijd der Transvalers" en met de romantische verhalen van Penning, in die dagen verschenen. Hij had Paul Krüger, du Toit en Smit, "den vechtgeneraal" zelf gezien in 1884 in 't gebouw der Vrije Universiteit.

Hoe neerslachtig stemde het hem, toen na de capitulatie van Cronjé bij Paardeberg de krijgskans ten gunste van Engeland keerde en de Boeren eindelijk den kamp moesten opgeven. Met welk een verbittering lazen we van Kitchener's concentratiekampen, de "moordenaarskampen" van het straatlied.

Wij hadden zoo vast vertrouwd, dat God in den hemel de rechtvaardige zaak der Boeren zou doen zegevieren en we moesten het met smart en bitterheid ervaren, wat de Psalmist zegt: "Rondom Hem zijn wolken en donkerheid."

Kolkman hield ook zooveel van de natuur. Hoe genoot hij van een schoonen zonsondergang, van den plechtigen sterrenhemel, van het vogelgezang in de lente en van de bloemen, die hij kweekte in zijn tuin. In jonger jaren had hij met een bootje gevaren op de Koningsbeek of op een meertje in 't groote Noordijker veld en vertelde daarvan met geestdrift.

Van de sterren las hij met bijzondere voorliefde en hij dweeptte met Bettex "Symboliek der Natuur" en "Lied der Schepping". Had hij in zijn jeugd kunnen studeeren, dan zou hij de natuurwetenschappen gekozen hebben. "Dan was je een ongeloovige geworden, Kolkman," had eens een Gereformeerd predikant gezegd. Maar dat betwijfel ik toch zeer sterk. Menschen als hij hebben behoefte aan godsdienstig geloof.

121 Hij was niet als vele ouden van dagen, die altijd den tijd hunner jeugd loven en mokken tegen al wat nieuw is. Neen, hij behield tot het einde van zijn leven de vurigste belangstelling voor alle uitvindingen en veranderingen, die de eeuw van stoom en electriciteit bracht. Het ontginnen van heivelden en moerassen was hem sinds zijn jonge jaren een illusie geweest en hij genoot er van, toen hij die op zijn ouden dag in vervulling zag gaan. Dapper trok hij mee naar de heide, het groote Noordijker Veld, om daar "de wilde grond terecht te maken." Hij zal gedacht hebben aan het profetisch woord: "De wildernis zal bloeien als een roos!" "Kom vanavond eens bij ons in 't Veld," zei hij wel eens tot meester Krajenbrink, het hoofd der Christelijke school. Die moest dan het net meebrengen en ze gingen samen visschen in de diepe slooten langs het heiperceel. Of ze zaten neer op zoo'n oude landeweer en blikten in het rond over het eenzaam landschap en luisterden naar de vogelstemmen, die hij alle kende.

Hoe gaarne zou hij op het rijwiel nog eens de tochten hebben gemaakt, die hij vroeger zoo vaak te voet had afgelegd, maar het fietsen kon hij niet leeren.

En dan het vliegen! Het verheugt mij, dat hij deze uitvinding van den nieuwen tijd nog gezien heeft, want vliegen was een onderwerp van zijn droomen bij nacht en bij dag.

Droomen had hij vaak, zoo mooi en fantastisch. Hij verhaalde mij wel eens, hoe hij zweefde in zijn droomen hoog boven de aarde en prachtige glazen paleizen zag en mooie trekvogels en heerlijke, oneindige vergezichten, zooals hij ze zich wakend niet voorstellen kon. Deze man met zijn rijke verbeelding voelde een drang naar het wonderbare en geheimzinnige. Hij zou spiritist of theosoof geworden zijn - bekende hij me wel eens - als zijn vast bijbelgeloof hem niet weerhouden had.

Bijzonder gaarne hoorde en las hij van vreemde landen. Lange avonden en halve dagen gaf hij gaarne, als er menschen over waren uit Amerika of Indië, om met hen te praten en te luisteren naar hun verhalen.

122 In den loop der jaren waren vele Gereformeerden naar Amerika getrokken, om in de wouden van Michigan een nieuw vaderland te stichten, zoo ook naar Wisconsin en naar de prairiën van Ohio en schier allen was het daar goed gegaan. Zoo nu en dan kwamen die voor een korte poos in 't moederland terug naar het ouderlijk huis, om daar in den schoot der familie enkele maanden te toeven. Zulk een bezoek van overzeesche verwanten of vrienden was voor Kolkman een feest en er was geen dankbaarder toehoorder van hun verhalen dan hij. Hij had ook een Amerikaanschen atlas met kaarten en platen, om zich alles nog beter te kunnen voorstellen. In een der laatste jaren van zijn leven vertelde hij mij nog, hoe een Amerikaan uit Michigan hem had meegedeeld, dat er toen vandaar landverhuizers vertrokken naar Montana, heel in 't verre Westen en dat het daar zoo mooi was met hooge bergen en dichte wouden, waar de wolven nog huisden. Vol vuur riep hij uit: "Jongens, ik ben nu te oud, maar anders, niets zou ik liever willen, dan de wildernis intrekken!"

In den zomer van 1889 was er bij meester Scheurer in Gelselaar een Javaansche prins gelogeerd, die in Nederland studeerde. Met dezen Oosterling had hij veel gepraat en wanneer ze des Zondagmorgens door de mooie korenvelden van den esch naar het kerkje in Geesteren wandelden, had de prins wel eens gezegd, dat

dit gezicht hem herinnerde aan de rijstvelden, die de Javaansche dessa omgeven. Die gedachte had iets zeer bekoorlijks voor onzen vriend

Zelf had hij ook heel wat gereisd, zoowel in ons land als in het aangrenzend gedeelte van Duitschland. Nog herinner ik mij goed zijn opgetogen verhaal van een bezoek aan den zaadhandelaar en kweeker Sluis te Enkhuzen. Liefelijke herinneringen bewaarde hij van het Bergsche land achter Barmen en Elberfeld. Ook van den dom te Keulen had hij een diepen indruk ontvangen. Maar 't aardigst vond ik altijd zijn verhaal van een voetreis naar Schöppingen in Münsterland:

123 "Dat was al vóór 1870. In Eggerode bij Schöppingen woonde een handelaar, aan wien we al meer dan 20 jaren wortelenzaad geleverd hadden, honderden ponden elk jaar. Eenmaal, toen we het geld weer ontvangen hadden, schreef mijn Vader hem bij 't oversturen der quitantie: Nu hebben we al zoolang met mekaar verkeerd en elkander nooit van aangezicht tot aangezicht ontmoet. Dat zou toch wel eens aardig zijn. Eerst kwam die man uit Schöppingen bij ons. Het was met de Kerstdagen. Wat hadden we een plezier met mekaar. Hij was Roomsch, maar och, zoo'n aardig, goedig kereltje.

Den volgenden zomer moest ik hem bezoeken, natuurlijk te voet, want er was geen andere verbinding. 't Was 13 uren gaans over Eibergen en Oldenkotte op Ahaus en zoo verder en dat liep ik op één dag. 't Was in Augustus en warm. Op 't laatst trok ik de laarzen uit en liep op bloote voeten. Onderweg vroeg ik al eens en toen zeiden de menschen, dat die man allicht vandaag aan de "Duustere Mölle" zou wezen. Daar was jaarmarkt en groote paardenmarkt. "De duistere Molen" lag in een groot bosch aan een beek (de Dinkel). Och, daar was het zoo mooi en zoo heerlijk koel. Weldra zag ik door het geboomte de witte zeilen der kramen en het bewegen van menschen. Onder hooge boomen aan den oever der beek stond daar de watermolen en het molenhuis, waar men herberg hield. 't Was een schilderachtig plekje.

Daar vond ik onzen vriend ook en ik ging met hem naar Eggerode, waar ik drie dagen zijn gast was. Aardige gemoedelijke menschen. 't Was er alles nog zoo antiek. En de omstreken waren zoo mooi. Achter Schöppingen was een hooge berg, waar je zoo'n prachtig uitzicht had over het boschrijke land. Onder het koor van de kerk ontspringt een bron, die in heidenschen tijd al een heilige plek is geweest. We zijn ook bij den oorsprong van de Berkel bij Bilderbeck geweest, die mijn vader ook al eens bezocht had."

Zulke verhalen had de oude Kolkman, als wij een avond aan zijn haard zoo gezellig bijeen zaten. Dan genoot hij zelf niet het minst. Een enkele maal waren we op visite genoodigd met andere vrienden. Als het dan zachtjes aan "beddegaanstied" werd, moesten we aan tafel, om nog "een stukje te gebruiken". Dan ging hij voor in het gebed, hardop zooals dat in die kringen gewoonte is, waar de huisvader zoo recht de priester 124 is. Na den eten las Leida, de schoondochter, een hoofdstuk uit de Schrift voor en allen luisterden we met ontblooten hoofde naar Gods heilig woord, "een lamp voor onzen voet en een licht op ons pad". Soms zongen wij samen een lied en Leida speelde op het huisorgel, een psalm of ook wel een Evangelisch gezang van onze kerk b.v.:

" 'k Wil U, o God mijn dank betalen
U prijzen in mijn avondlied,
Het zonlicht moge nederdalen,
Maar Gij, mijn Licht begeeft mij niet."

Aan het einde dankte de oude Kolkman voor alles wat wij genoten hadden, voor het gezellig samenzijn, voor den zegen der vriendschap, voor het licht van Gods woord en Zijn genade in Christus. Het was als sprak hij met een vriend, zoo hartelijk en vertrouwelijk en men voelde in dat plechtig avonduur de nabijheid van dien Eéne, den Eeuwige, den Onzienlijke, die voor ons in duisternis woont.

Eén bezoek bij Kolkman blijft mij bijzonder levendig in herinnering. Het was op 28 December 1898, in den heerlijken tijd, toen mijn Vader en Moeder beiden nog leefden en in de Kerstvacantie bij ons waren, juist twee jaren vóór Vader's heengaan. 't Was een zachte, stille, donkere Decemberdag in den geheimzinnigen Midwinterstijd. We zaten in de vroeg ingevallen schemering zoo recht intiem bij elkander en het schijnsel van het vuur in de kachel speelde tegen de zoldering. Dieke-Meuje van Witman, Kolkman's zuster, was er ook. Onze gesprekken ben ik lang vergeten, maar niet de stemming van dat uur en hoe verrukt Vader en Moeder waren over die menschen. "Harten van goud", van Maclaren had ik toen pas gelezen. Ja "harten van goud", ook deze Achterhoeksche lieden.

125 Witman's Dieke-meuje! Haar weerga is vast in dezen modernen tijd niet meer te vinden. Ze was Kolkman's eenige zuster en getrouwd met Gerrit-Jan-oom, zoon van Rein Breuker, den voortrekker der Afgescheidenen. Ze woonden in dat oude historische huis met den groenen planken gevel en de uitgebouwde hoekkamer, waar de Zondagsschool werd gehouden en de vergadering der Jongelingsvereniging en zoo menige andere bijeenkomst. Kinderen hadden ze niet. Ze hielden zich onledig met een klein boerderijtje en leefden verder stil, als halve renteniers. O zoo genoeglijk, zoo knus en tevreden, was hun oude dag. Ze verstonden het zoo echt, de kleine genoegens van het gewone leven met smaak te proeven: een goed kopje koffie, een lekker pannenkoekje, genoeglijk slapen in het warme bed, gezellige omgang met verwanten en vrienden en dan - wat voor Dieke-meuje zeker de opperste genieting was - de omgang met haar boeken. Zoo vond ik haar op een stillen Zondagnamiddag verdiept in Merle d'Aubigné's "Reizen". "Och zoo'n aardig boek!" Ze had het voor jaren eens van een dominee ter lezing gehad en toen zoo graag zelf willen bezitten. Eindelijk was het dien dominee gelukt nog een exemplaar voor haar machtig te worden. Merle d'Aubigné was haar een geliefd auteur. Zijn Geschiedenis der

Kerkhervorming en zijn Kerkhervorming in Schotland waren beminde boeken. Toen gaf ik haar Oosterzee's "Op reis" ter lezing. Dat vonden ze zóó mooi allebei, dat ze er niet van scheiden konden. Telkens was het: "We moeten je dat boek van Oosterzee ook teruggeven, maar als we er weer in aan den gang komen . . . " Toen heb ik dat werk aan die oude menschjes geschonken.

In haar gesprekken kwamen telkens aanhalingen uit haar lectuur, vooral uit de Negerhut, b.v. wat Topsy zei of Oom Tom. Dat vond ik zoo aardig, want zelf had ik ook lang met dat heerlijke boek verkeerd, het mooiste na den Bijbel, zooals Hilbrandt Boschma zegt.

Met veel genoegen herinnerde ze zich de "Brieven aan een vriend in Jeruzalem" van Gipsen, in de *Bazuin* verschenen.

Van de natuur hield ze even innig als haar broer: van de vogeltjes, van de bloemen, van de sterren. Bij winteravond zag ze zoo gaarne omhoog naar den prachtigen sterrenhemel en het was haar een heerlijke
126 gedachte, dat het alle werelden waren in verre oneindigheid. We zagen een ster verschieten en opgetogen zei ze: "Och, dat zie ik zoo graag!"

Ze kon ook zoo aardig vertellen van vroeger tijd. Als ik haar had uitgelegd, waar mijn ouderlijk huis lag in Oolde bij Laren, wist ze, dat ze daar voor jaren was voorbij gekomen, als ze met een vriendin was gegaan naar familie, die onder Bathmen aan de Schipbeek woonde. Later waren die menschen naar Nijverdal vertrokken en enkele uit dat huis naar Amerika.

In Amerika had ook een zuster van haar man gewoond, die met haar echtgenoot Hendrikus te Roller in 1847, bij den eersten exodus onder Ds. van Raalte daarheen was verhuisd. Vader was er eerst zoo tegen, maar eindelijk gaf hij zijn Zegen. Het was Gods wil. Op Gelselaarsche kermis, in 't begin van September, waren ze vertrokken en op een donkeren Januaridag bracht de bode den eersten brief uit het verre land van overzee. 't Was op den avond van Vader's begrafenis en ze waren juist van het kerkhof teruggekeerd. "Lieve Vader!" klonk het telkens in den brief, waarin de dochter de reis van 63 dagen beschreef. "Lieve Vader!" dat klonk zoo aandoenlijk in het huis, waar Vader niet meer was.

Bij al die verhalen van weleer was het ons, of de geesten van wie hier eens uit- en ingingen, terug waren gekeerd in dit oude huis. Vroeger was hier bakkerij en tevens herberg. Toen Ds. Snel in 't jaar 1837 zijn intree hield, waren er zooveel menschen van heinde en ver samengestroomd en werd de "domineeskarmse" naar oude zede zoo duchtig gevierd, dat er dien dag voor twee honderd gulden vertapt was bij Witman, een enorme som voor die dagen.

Niet lang daarna kwam de groote omkeer. Sinds vergaderde hier het kleine kuddeke der Afgescheidenen. Sinds klonk hier de prediking van Ds. Brummelkamp, Ds. van Raalte en zoovele anderen. In later dagen waren er ook de Zondagsschool en de Jongelingsvereniging. Dat alles heeft die hoekkamer gezien, waar nu die oude menschen zoo vredig bijeenzitten. Dat nederig huis met die eenvoudige "endskamer" was een gezellig middelpunt in dit Achterhoeksche land van 1840 af tot in de 20ste eeuw. Nu
127 is Witman afgebroken. 't Was oud en 't werd bouwvallig. Maar we zien immer met weemoed naar die leege plek tegenover de "Wehme", de Herv. Pastorie te Gelselaar .

In 't midden van zijn dorp, te midden van zijn volk, leefden Kolkman en de zijnen mee in alles, wat er reilde en zeilde. Ze hadden "naobers" (buren) van allerlei gezindten: Gereformeerden, orthodoxen van de Herv. Kerk, vrijzinnigen en onverschilligen. Ze deden hun naoberplicht in "welde en armoed", d. i. bij bruiloften e. a. vroolijke gelegenheden en bij sterfgevallen. Hoewel de Gereformeerden op hun bruiloften geen sterken drank schonken, alleen bier en wijn, hielpen ze op de ouderwetsche "broedlachten" met jenever getrouw als burens mee en genoten, wat er aan onschuldige pret te genieten was. Aan het dansen voor de viool namen ze geen deel.

Zoo werd er eens in de "naoberschap" een bruid gehaald. Door de wijd geopende achterdeur kwam de bruidswagen op de deel rijden en allen, die mee gekomen waren op den versierden wagen, stapten af. Het bruidsbed, dat met andere attributen der jonge vrouw, was meegevoerd, werd ook afgeladen en moest nu door de beide „noodnaobervrouwen" (van de allernaaste burens) in de bedstede worden gespreid. Volgens oude gewoonte probeerden de manslui er dat bed weer uit te trekken, wat misschien heel lang geleden een symbolische beteekenis had, maar nu niets was dan een dartel spelletje. Van zoo iets had de oude Kolkman recht plezier en hij hielp hen dat bed er nog eens uit te rukken. Dat verdroot den man van een der vrouwen, die zoo in haar arbeid gestoord werden en hij zei wat boos: "Doe olden kèrel, ik had oe wiezer versletten." Hij voelde niet, hoeveel bekoorlijks er was in het kinderlijk spel van onzen vriend.

Op Donderdag, 8 Sept. 1898, hebben wij in ons dorpje Gelselaar de inhuldiging van Koningin Wilhelmina met school- en volksfeest gevierd. In broederlijke eendracht van alle gezindten was dat een
128 mooi feest en J. H. Kolkman was een der meest geestdriftige commissieleden. Des Vrijdagavonds d.a.v. was het rekening en verantwoording in de historische hoekkamer van Witman. Hoe gezellig en eendrachtig waren wij daar nog één maal te zamen, mannen van de meest uiteenloopende denkwijzen. Er werd nagepraat over het feest, verteld, geschertst en gespeecht. In het gevoel van broederschap, dat deze bijeenkomst bezielde, kwam Kolkman nog eens op een lievelingsdenkbeeld. Lang geleden in de dagen van meester Rotman (1863-'67) had men in het meesterhuis in het winterhalfjaar elke week een vergadering gehouden, waar men onder 't genot van een kop koffie een mooi boek las - de Negerhut was het toen -, praatte over vragen van den dag en zelf gemaakte opstellen ten beste gaf. Och, dat was zoo gezellig en het versterkte zoo den vriendschapsband tusschen menschen van allerlei kleur! Zou dat nog niet zoo kunnen? Maar de meeste anderen deelden de vrees van een anderen Gereformeerde, dat men mekaar gauw te wijs af zou worden. Er is niet van gekomen.

Toen we naar huis gingen, scheen het prachtigste Noorderlicht, dat sinds jaren was gezien. Uit een schitterenden lichtboog schoten goudgele stralen omhoog naar het zenith. Dat verschijnsel is in mijn herinnering vast geassocieerd met dien laatsten avond van broederlijk samenzijn.

In de wereld, maar toch geen menschen van de wereld, zoo waren Kolkman en de zijnen. Het was niet alleen de man met zijn veelzijdige belangstelling en levendige verbeelding, jeugdig tot in grijzen ouderdom, van wien ik zooveel heb gehouden, maar allereerst de Christen, J. H. Kolkman, dien ik heb liefgehad. Zonder die hogere wijding zou hij niet zulk een loutere persoonlijkheid, zulk een zeldzame verschijning geweest zijn. Zoo min ik zijn geloofsbelijdenis kon onderschrijven, zoo min zou hij ooit kunnen erkennen, dat wij beiden in den diepsten grond toch hetzelfde gevoelden tegenover het Allerhoogste. Mij werd het met de jaren al duidelijker, wat ik lang geleden van Carlyle had geleerd (Sartor Resartus), dat de velerlei kerken en gelooven maar de wisselende kleeding zijn van wat het wezen is aller religie, de adoratie en de overgave.

Kolkman was jarenlang ouderling van de Gereformeerde gemeente Geesteren-Gelselaar en hij had zijn kleine kerkje heel lief. Dat kleine kuddeken Afscheidenen, „niet vele rijken, niet vele edelen“, bracht zware financiële offers, om kerk en pastorie te bouwen en hun predikant een dragelijk inkomen te verzekeren. Grootte opoffering wekt grootte genegenheid.

Elke Zondagmorgen zagen wij hem opgaan naar Geesteren - ruim een half uur ver - doorgaans in gezelschap van zijn zwager en broeder-ouderling, Jan Welmers van de Lanever, twee eerwaardige patriarchen. Wat zij met elkander spraken onderweg in dat liefelijke Achterhoeksche landschap? Het zal wel vaak over gewone dagelijksche dingen geweest zijn, maar toch Zondagsgesprekken met een wijding van hooger licht over de gebeurtenissen van allen dag. In die dagen las ik Maclaren en ik dacht bij de Zondagsgesprekken der Schotsche boeren van de Vrije Kerk immer aan onze vrienden.

Jarenlang hield Kolkman in Witman's hoekkamer na kerktijd Zondagsschool. Ook vele kinderen van niet-Gereformeerden gingen daarheen en ze zullen er genoten hebben. Hoe die anderen Jan-Oom en zijn onderwijs waardeerden, bleek mij eens, toen een jonge dominee van de Herv. Kerk - ook goed orthodox - de kinderen van zijn kerk van Kolkman's Zondagsschool wilde afhouden. Daarover waren de meeste Hervormden zeer verontwaardigd en levendig herinner ik mij, met hoeveel vuur een jonge moeder het voor Jan-Oom opnam.

Hoe gaarne zou ik hem eens gehoord hebben bij 't vertellen van een bijbelsch verhaal aan de jeugd. De kinderlijke man met zijn levendige phantasie zal het gedaan hebben op geheel eenige wijze, juist in den geest dier eeuwig jonge verhalen. Eén zijner leerlingen heeft met innige dankbaarheid er van getuigd bij zijn graf, hoe weldadig die Zondagsschoollessen voor hem geweest waren. Het was de heer Scheurer, anti-revolutionnaire lid der Tweede Kamer, wiens vader, J. H. Scheurer, hoofd der school in Gelselaar was (1867-1890).

Kolkman had de opkomst der anti-revolutionnaire partij meegeleefd en was een vurig aanhanger van deze. Hoe bewonderde hij Dr. A. Kuiper, zooals hij alles bewonderde, wat ongemeen en geniaal was. Wellicht hebben Kuiper's opstellen over "de gemeene gratie" maar weinig zulke enthousiaste bewonderaars gehad als onzen Kolkman. Ook van Kuiper's andere, meer stichtelijke werken, zooals "Honig uit den rotssteen", "Als gij in uw huis zit" en hoe ze meer mogen heeten, genoot hij.

Hij was lid van de vereeniging voor de Vrije Universiteit en bezocht gaarne den "Universiteitsdag". Dan zag hij de grootte voormannen zelf en maakte persoonlijk kennis met hen. Hij wist, waarin Prof. Bavinc knap was en Prof. Lindeboom, Prof. Biesterveld en zoo meer. Welk ouderling onzer Hervormde Kerk is zoo vertrouwd met de hoogleeraren, die zijn predikanten opleiden?

Overtuigd Calvinist en volbloed anti-revolutionnaire, was Kolkman toch zulk een mild en verdraagzaam man, vrij van allen geloofshaat en partijzucht. Nooit zou hij iets zeggen, wat een ander kon krenken en welwillend was zijn oordeel over andersdenkenden.

't Was, meen ik, in den zomer van 1897. Er was verkiezing voor de Tweede Kamer. Na schooltijd wandelde ik naar Borculo om te stemmen. Daar kwam mij een wagen vol anti-revolutionnaire kiezers achterop rijden. "Wil je meerijden, meester?" vroeg de voerman en Kolkman, die er ook op zat, zei: "Ga hier eens naast ons zitten, dan willen wij probeeren, of we u nog kunnen winnen voor onze partij." Dat zei hij met zijn vriendelijksten glimlach in goede scherts.

Het was zijn ruimer inzicht, door lectuur en verkeer in de maatschappij verkregen, maar vooral zijn zacht en liefderlijk gemoed, die hem tot zulk een verdraagzaam mensch in den besten zin hadden gevormd. Een der schoonste dagen van het jaar was hem die van het Zendingsfeest - Zendingsdag zeiden ze liever - in de bosschen van gebr. Berendsen op de Renger. Natuurlijk was hij er bestuurslid van en 't zou me niet verwonderen, of hij, die zooveel van de natuur hield, niet het eerst op de gedachte van zulk een feest gekomen was. 't Was niet van en voor Gereformeerden alleen, maat omvatte ook de rechtzinnigen van de "grote kerk".

't Was er bekoorlijk op een mooien zomerdag in het koele lommer der lanen en bosschen. Een bonte schare in Zondagskleed zat daar neer, luisterend naar een spreker, terwijl de vogeltjes zacht zongen in de kruinen. Na een wijle ruischten er psalmtönen door de groene gewelven of wel een ander lied, b.v. "Alle heuv'len, alle dalen, loven 's Heeren heerlijkheid". Tusschen de boomen door zag men dat mooie antieke boeren huis liggen met een fraaien bloemtuint er voor en terzij dien ouden donkerkleurigen taxus. In de

pauze dwaalden de vreemdelingen door de boschrijke wildernissen met hun rijkdom van varens, hulst en ander struikage. De blauwe boschbes begon te rijpen en de roode met haar glimmende bladen ging in bloei. De witte waterleliën, de lotus van het noorden, sierde de blinkende molenkolk naast het bosch. De welluidende slag van den lijster en het vroolijk "lorio" van den wielewaal weerklonken door de groene dreven. Het scheen hier een aardsch paradijs en de bezoekers van elders prezen den eigenaar gelukkig, die in zulk een idyllisch oord zijn "landhuis en akkerwoning" had.

Droevige omstandigheden in dat mooie huis in deze liefelijke streek hebben den Zendingsdag lang vóór Kolkman's dood doen ophouden.

Zijn geloof had de vuurproef der smart doorstaan. Al vroeg had hij zijn beminde vrouw verloren. Later moest hij zijn eenig kind, een begaafden innemenden jongen man, missen aan een uitterende ziekte. Nooit zal ik vergeten dien voorjaarsmorgen van 't jaar 1894, toen wij neerzaten in het sterfhuis tot het vervullen van onzen burenplicht. Daar werd het tweejarig jongsken, het kleinzootje, zoo vroolijk wakker en riep om
132 moeder.

Arm kind, dat zijn vader niet kennen zou!

't Was een zware slag voor den ouden man, die hem diep neerboog. Maar hij richtte zich op, zooals alleen een Christen zich oprichten kan, wel gewond, maar niet verslagen, of naar des Apostels woord, "bedroefd en nochtans blijde".

De oude levenslust en levensmoed keerden terug. Hij had nog zijn kleinzootje, dat zijn naam droeg, hij had zijn goede verwanten en vrienden. Hij genoot weer van het leven, nog menig jaar.

In zijn zaadhandel had hij een compagnon, maar hij werkte nog ijverig mee in de nering en bezocht met hem de markten. Een uitstapje naar een goed vriend onder Aalten, naar familie in Ijpelo onder Wierden en zoo meer, waren hem een verkwikking om het vriendschappelijk samenzijn en om de schoone natuur. Zoo genoot hij immer van de boschrijke omgeving bij 't Wissink onder Geesteren, waar hij des Zondagsmiddags tusschen de kerktijden vaak vertoefde.

Maar 't werd al stiller en eenzamer om hem heen bij het wegsnellen der jaren. Ach, zoovelen gingen heen, vanwaar men niet meer terugkeert. Zoo'n enkel woord somtijds liet bemerken, hoezeer hij 't gemis en de leegte gevoelde.

Hij werd tachtig en bleef haast dezelfde. Alleen het loopen wou zoo goed niet meer en het fietsen, dat hem wel aantrok, kon hij niet recht leeren: "hij vreesde te zeer voor de hoogten" om met den Bijbel te spreken.

Als hij des Zondagsnamiddags uit de kerk huiswaarts keerde, rustte hij een poosje uit bij meester Krajenbrink, hoofd van de school met den Bijbel, die halverwege Geesteren en Gelselaar ligt. Daar dronk hij een kopje koffie mee en bleef een poosje praten. Ten slotte kwam hij altijd met het vriendelijk verzoek: "Nu moest je nog eens een paar stukjes voor mij spelen op het orgel." Dan zat hij daar met gesloten oogen te luisteren, de melodieën als indrinkend en op haar golven wegdrijvend naar zalige verten: „O daar te zijn, waar nimmer tranen vloeien" en zoo menig ander schoon lied, dat hij zoo liefhad. Zoo genoot hij in 't laatst van zijn leven nog bijzonder van den Engelschen zang "De heilige stad".

133 "Mij heeft een lieflijk droombeeld
Van nacht zeer aangedaan:
'k Zag mij in 't oud Jeruzalem
En bij den tempel staan."

En dan het derde droomgezicht, het nieuw Jeruzalem met de gouden straten en de poorten, die nacht en dag open staan, dat was voor hem het schoonste visioen.

Hij had het vernomen. Het naderde. Een klokje van scheiden hoorde hij luiden, nu voor hem zelf. Hij wist, dat hij leed aan een ongeneeslijke kwaal. En ja - hij wou nog wel graag leven, heel graag. Maar hij gaf het over aan Hem, den Eeuwige, met wien hij levenslang zoo innig had verkeerdt. "Als ik maar niet zooveel hoef te lijden," zei hij eens tegen mij, "maar als het moet, zullen we ook dat wel overkomen." Maar gelukkig, veel pijn en smart heeft hij niet geleden.

In den stillen vroegen morgen van Zondag, 28 Juni 1914, ontsliep hij zacht. Een gewichtige datum in de geschiedenis. Op dien dag werd aartshertog Ferdinand van Oostenrijk te Serajewo vermoord en door dat feit is de wereldoorlog ontketend, die de meesten onzer in onze kortzichtigheid zoo pijnlijk verraste. Hem zou het niet verrast hebben. Getrouw krantenlezer en diepdenkend schouwer had hij het immer gezegd: "Een Europeesche oorlog moet uitbreken. Ik zal het wel niet beleven, maar hij komt zeker.

Hij heeft het niet beleefd. Hem bleef bespaard het smartvol beleven en meevoelen van zooveel gruwelen, de moedeloosheid bij het aanschouwen, hoe Europa zich zelf te gronde richtte, het medelijden met treurende en hongerenden.

En nu is hij weg van hier. Een eenvoudige boerin, vrouw Esselink op 't Wissink, waar hij zoo menigen Zondagmiddag tusschen de kerktijden de gast was, zei het zoo treffend: 't Is of de wereld eenzamer en leeger is, sinds hij er niet meer is." Ja, zoo voelde ik ook, als ik in zijn dorpje kwam in het mooie nieuwe huis, waar hij maar kort heeft gewoond.

134 De jaren gaan voorbij, maar altijd zie en hoor ik hem en verschijnt hij mij als in verheerlijkt licht. Zijn portret in mijn album heb ik niet noodig, om zijn beeltenis te zien. Ik heb een Jan Harmen Kolkman in mij, levenslang.

Meer dan eens heb ik zijn graf bezocht. Wat is het daar stil en vredig op dat hooggelegen kerkhof met het ruime uitzicht op de bosschen van 't Westervlier, op de blauwe heuvels in de verte, op den vruchtbaren esch ter andere zij en naar den hoogen hemel, die het schoone landschap overwelft. Hier aan mijn voeten slaapt hij naast zijn zoon, die in den bloei der jaren werd afgesneden, zooals die geknakte roos op de zerk het symboliseert.

Jan Harmen Kolkman lezen we op den steen, die zijn gebeente dekt. Hier is het einde van een lang en goed leven, besloten door een zachten dood. "Men kan niemand vóór zijn dood gelukkig noemen," sprak de wijze Solon van Athene. Dan mogen we onzen vriend gelukkig prijzen: "Den loop volbracht, 't geloof behouden."

De gedachten vermenigvuldigen zich, als we daar staan bij dat graf. Het hart wordt ons vol, vol van dankbare genegenheid. Beste Jan-oom, onvergetelijke vriend, het was ons een behoefte, uw beeltenis te teekenen en als in een krans gevat, neer te leggen op uw laatste rustplaats.